

SVARBIAUSIOS PROBLEMOS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE (2004–2006 M.)

Doc. dr. Armanas ABRAMAVIČIUS
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas

Per beveik dvejus metus, praėjusius nuo paskutinio mūsų susitikimo, Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme buvo priimta apie keturiasdešimt nutarimų (sprendimų, išvadų), kuriuose toliau plėtojama ar net koreguojama konstitucinė doktrina. Šiuose nutarimuose buvo išaiškinti, atskleisti labai įvairūs Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų turinio aspektai. Kai kuriais atvejais buvo suformuluota nuodugni konstitucinė tam tikrų Konstitucijoje įtvirtintų normų ir principų samprata.

Apibendrinant per šį laikotarpį suformuotą konstitucinę doktriną instituciniu, arba, kitaip tariant, Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžią įgyvendinančių ir kitų valstybės institucijų, aspektu pažymėtina, kad:

a) Konstitucinis Teismas toliau plėtojo, koregavo jau ankstesniuose savo nutarimuose (sprendimuose, išvadose) suformuotą Seimo, kaip Tautos atstovybės, vykdančios įstatymų leidžiamąją valdžią, konstitucinę doktriną. Kartu buvo atskleistas Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario konstitucinį teisinį statusą, turinys ir suformuota pakankamai išsami, apimanti įvairius aspektus Seimo nario konstitucinio teisinio statuso doktrina;

b) per minėtą laikotarpį Konstitucinio Teismo nutarimuose nemažai dėmesio buvo skirta Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių teisminės valdžios sistemą ir apibrėžiančių teisminės valdžios galias, interpretavimui. Buvo atskleisti labai įvairūs teisminės valdžios funkcionavimo, formavimo, jos santykio su kitomis valstybės valdžios institucijomis aspektai. Kartu buvo išaiškinti tam tikri teisėjo konstitucinio statuso elementai;

c) Konstitucinis Teismas suformulavo išsamią, pakankamai baigtą iš Konstitucijos kylančią valstybės tarnybos sampratą. Buvo ne tik išaiškinti konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai kaip sistemai, bet ir aptarti atskiri valstybės tarnautojų konstitucinio statuso elementai;

d) buvo išplėtotą prokurorų konstitucinio statuso doktrina – aptarti su jų funkcijų vykdymu, nepriklausomumu, santykiu su kitomis valstybės institucijomis, pirmiausia teismais, susiję klausimai.

Kalbėdamas apie Konstitucinio Teismo doktriną instituciniu aspektu, visų pirma norėčiau pristatyti kai kurias Konstitucinio Teismo suformuluotas nuostatas dėl Seimo narių konstitucinio teisinio statuso.

Prieš pradėdamas aiškinti atskirus minėto teisinio statuso elementus Konstitucinis Teismas suformulavo bendruosius tokio aiškinimo principus. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad:

a) Seimo nario konstitucinis statusas, atskiri jo elementai (Seimo nario teisės ir pareigos, Seimo darbo ir kitos parlamentinės veiklos garantijos, taikomi apribojimai ir kt.) turi būti aiškinami ne izoliuotai vienas nuo kito, bet kaip visuma, sistema, kaip vienos visumos – Seimo nario konstitucinio statuso – dalis;

b) Seimo nario konstitucinis teisinis statusas ir atskiri jo elementai aiškintini atsižvelgiant ir į kitus konstitucinius institutus, tokius kaip teisė į nuosavybę, teisė laisvai pasirinkti darbą ir verslą ir kt.;

c) Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario konstitucinį statusą, negalima interpretuoti taip, kad būtų pažeistos asmens konstitucinės teisės ir laisvės. Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios asmens teises ir laisves, negali būti interpretuojamos taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas Seimo nario konstitucinio statuso turinys, t. y. būtų sudarytos prielaidos supriešinti Seimo nario viešuosius ir privačius interesus, Seimo nariui neatlikti priedermės atstovauti visai Tautai, naudoti Seimo nario mandatą ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet jam artimų asmenų, jį rėmusių politinių partijų, visuomeninių organizacijų interesais.

Turint omenyje šią paradigmą buvo išaiškintas atskirų Seimo nario konstitucinio statuso elementų turinys.

Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Seimo nario konstitucinį statusą, konstatavo:

a) dalyvauti Seimo posėdžiuose yra Seimo nario konstitucinė pareiga; Seimo nario elgesys, kai jis be ypač svarbios pateisinamos priežasties nedalyvauja Seimo posėdžiuose, vertintinas kaip Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinės priedermės neatlikimas. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad Seimo sesijos nėra vienintelė Seimo veiklos forma;

b) laikas tarp Seimo sesijų nėra Seimo narių atostogos ar kitoks jų poilsio laikas ir iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas. Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucijos 64 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimas kasmet renkasi į dvi eilines sesijas – pavasario ir rudens, kad pavasario sesija prasideda kovo 10 dieną ir baigiasi birželio 30 dieną, kad rudens sesija prasideda rugsėjo 10 dieną ir baigiasi gruodžio 23 dieną, kad Seimas gali nutarti sesiją pratęsti;

c) su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu yra nesuderinama jokia Seimo nario veikla Lietuvos, užsienio valstybės ar tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, jeigu ši veikla yra susijusi su pareigų užėmimu, darbo atlikimu (vadinamųjų garbės pareigų užėmimu), neatsižvelgiant į tai, ar ta veikla yra nuolatinė, ar laikina, ir į tai, ar už tą veiklą yra ar nėra atlyginama;

d) pagal Konstituciją Seimo narys, kuris yra kokios nors privačios įmonės, įstaigos steigėjas, savininkas ar akcininkas, toje įmonėje, įstaigoje negali užimti jokių pareigų ar jai atstovauti;

e) dėl būdų išvengti Seimo nario veiklos nesuderinamumo su jo konstituciniu statusu, – užsienio demokratinėse teisinėse valstybėse yra įvairių būdų užtikrinti parlamento nario pareigų ir užsiėmimo verslu nesuderinamumą bei kontrolę, kaip antai: parlamento nario turto valdymo patikėjimas ar kitoks privalomas perleidimas kitiems asmenims, anoniminis tokio turto valdymas, įmonių, kurių steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas yra parlamento narys, sandorių, sudaromų su viešojo sektoriaus įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis, kontrolė ir kt.;

f) Seimo narys, užimantis tam tikras pareigas bendrijose, politinėse partijose ar kituose susivienijimuose, neturi teisės gauti iš šių susivienijimų ne tik atlyginimo už šias pareigas, bet ir kitokios materialinės naudos;

g) Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario pareigų nesuderinamumą su užsiėmimu verslu, komercija ar kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, negalima aiškinti kaip reiškiančių draudimą Seimo nariui naudoti savo nuosavybę, gauti iš jos pajamų, tvarkyti jam nuosavybės teise priklausantį turtą ir pan. Tačiau kartu Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tokia veikla pagal Konstituciją negali peraugti į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kuria siekiama pelno.

Seime kilo diskusijos, kaip turi būti interpretuojami šie Konstitucinio Teismo teiginiai, ir buvo kreiptasi į Konstitucinį Teismą dėl jų (taip pat ir dėl kitų jau minėtų teiginių, nusakančių Seimo nario konstitucinį teisinį statusą) išaiškinimo. Konstitucinio Teismo *inter alia* buvo prašoma išaiškinti, ar minėti teiginiai reiškia ir tai, kad Seimo narys gali būti juridinio asmens steigėju, savininku, bendraturčiu ar dalyviu (dalininku, akcininku, kooperatyvo nariu ir pan.), taip pat ūkininko ūkio savininku.

Aiškindamas minėtus teiginius Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad nuosavybės teise priklausančio turto tvarkymas, kita su tuo susijusi veikla gali turėti ypatumų, priklausančių nuo įvairių veiksnių (šio turto pobūdis, jo įsigijimo aplinkybės ir pan.), ir būtent šie veiksniai gali lemti tai, kad asmeniui nuosavybės teise priklausančio turto naudojimas, pajamų iš šios veiklos gavimas, taip pat su tuo susijusių sandorių sudarymas vienais atvejais perauga į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kuria siekiama pelno, o kitais atvejais – ne. Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad vertinant, ar tam tikra Seimo nario veikla, susijusi su Seimo nariui nuosavybės teise priklausančio turto naudojimu, tvarkymu ir pan., pajamų iš jos gavimu, taip pat su sandorių, susijusių su tuo, sudarymu, yra suderinama ar nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu, Konstitucijos požiūriu svarbu ne vien tai, kaip atitinkama veikla yra apibrėžiama įstatymuose arba kituose teisės aktuose, bet pirmiausia tai, ar Seimo nario faktiškai vykdoma veikla nėra toks darbas, kurį Seimo nariui draudžia Konstitucija, ar ji neperauga į verslą, komerciją arba kitokią veiklą, kurią draudžia Konstitucija.

Būtent remdamasis minėtomis nuostatomis Konstitucinis Teismas konstatavo, jog, atsižvelgiant į tai, kad veikla, kuri apibūdinama kaip ūkininkavimas, pasižymi išskirtine specifika (ši veikla

paprastai būna susijusi su žemės, miškų, vandenų, taip pat gyvosios gamtos objektų, kaip nuosavybės objektų, naudojimu ir pan.), vien pelno gavimas iš šios veiklos savaime nereiškia, kad ji yra peraugusi į verslą, komerciją arba kitokią veiklą, kurią draudžia Konstitucija.

Pristatydamas Konstitucinio Teismo doktriną dėl Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valstybės valdžios institucijos, statuso trumpai norėčiau aptarti vienoje iš konstitucinės justicijos bylų nagrinėtą klausimą, ar pagal Konstituciją Seimas, kai į jį kreipiasi Seimo narių grupė, prašydama sudaryti specialiąją tyrimo komisiją valstybinės reikšmės klausimui ištirti, privalo sudaryti tokią komisiją. Atsakydamas į šį klausimą Konstitucinis Teismas atskleidė tam tikrus Seimo, kaip vienos iš valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, kompetencijos aspektus.

Antai Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti kokio nors išsamaus (baigtinio) klausimų, kuriems ištirti Seimas gali sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas, sąrašo: kadangi Seimas, kaip Tautos atstovybė ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucija (vykdanti, kaip minėta, ne tik įstatymų leidybos, bet ir įvairias kitas funkcijas), gali leisti įstatymus ir kitus teisės aktus, reguliuojančius kuo įvairiausius visuomeninius santykius, jis iš esmės gali sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas, skirtas kuo įvairiausiems valstybėje ir visuomenėje vykstantiems procesams ištirti.

Be to, Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad:

a) Konstitucija suponuoja tokį Seimo laikinųjų tyrimo komisijų institutą ir tokį įstatymuose įtvirtintą šių komisijų sudarymo ir veiklos teisinį reguliavimą, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos yra sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti; Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įgaliojimai sietini su Seimo konstitucine paskirtimi bei funkcijomis;

b) Konstitucija nesuponuoja galimybės sudaryti tokias Seimo laikinąsias tyrimo komisijas, kurioms būtų pavedama ištirti tokius dalykus, kurių pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti, kaip antai žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo aplinkybių, jeigu tokiu tyrimu galėtų būti konstituciškai nepagrįstai įsiterpta į Konstitucijos ginamą ir saugomą žmogaus privatų gyvenimą, pažeistas jo neliečiamumas ir pan.;

c) iš konstitucinio valdžių padalijimo principo, kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad Seimas neturi įgaliojimų sudaryti ir tokių laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms būtų pavedama ištirti dalykus, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus;

d) prieš spręsdamas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo Seimas gali (*inter alia* tikslingumo aspektu) įvertinti ir tai, ar nėra kitų aplinkybių, kurios pateisintų tos komisijos nesudarymą, kaip antai: ar atitinkamas klausimas nebuvo jau ištirtas arba nėra tiriamas Seimo laikinosios tyrimo komisijos ar kitos institucijos, ar atitinkamo darbo negali atlikti kuris nors jau įsteigtas ir veikiantis Seimo struktūrinis padalinys ir t. t.

Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad iniciatyva sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją gali kilti tik Seime, t. y. ją reikšti gali tik Seimo nariai, ir kad Seimo valia dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo pagal Konstituciją negali būti pareikšta kitaip, kaip tik Seimo nariams balsuojant Seimo posėdyje ir priimant atitinkamą poįstatyminį teisės aktą. Dėl to tik Seimas gali spręsti, ar sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją tam tikru klausimu, ar jos nesudaryti, gali nustatyti jos sudėtį, uždavinius ir t. t., – niekas, taigi ir joks Seimo struktūrinis padalinys, jokia Seimo narių grupė, negali už Seimą pareikšti tokios jo valios.

Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad tais atvejais, kai klausimas, kuriam ištirti siūloma sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją, yra išties valstybinės svarbos ir nėra aplinkybių, dėl kurių tokia komisija pagal Konstituciją ir įstatymus negalėtų būti sudaryta, taip pat jeigu nėra kitų aplinkybių, kurios pateisintų tos komisijos nesudarymą, Seimo narių laisvas mandatas turi būti naudojamas taip, kad Seimas galėtų veiksmingai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad jis deramai vykdytų savo konstitucinę priedermę.

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas yra suformavęs gana plačią ir išsamią iš Konstitucijos kylančios teisminės valdžios sistemos, jos funkcionavimo ir formavimo doktriną.

Kalbėdamas apie teisminės valdžios sistemą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismai, kurie pagal Konstituciją vykdo teisminę valdžią Lietuvoje, yra priskirtini ne vienai, bet

dviem arba (jeigu tai, paisant Konstitucijos, yra nustatyta atitinkamuose įstatymuose) daugiau teismų sistemų. Šiuo metu pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai – šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai.

Šiame kontekste paminėtina, kad vienoje iš konstitucinės justicijos bylų pareiškėjas ginčijo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatas, pagal kurias Konstitucinis Teismas yra pavadintas teismu. Tokia pareiškėjo nuomonė buvo grindžiama tuo, kad Konstitucinio Teismo ir teismų statusas, jų įgaliojimai yra apibrėžti atskiruose Konstitucijos skirsniuose. Šioje konstitucinės justicijos byloje Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog vien tai, kad Konstitucijoje yra atskiri skirsniai „Teismas“ ir „Konstitucinis Teismas“, nėra ir negali būti pagrindu aiškinti, esą, kaip atrodo pareiškėjui, Konstitucinis Teismas nėra teismas – teisminės valdžios dalis, kad jis yra už teisminės sistemos ribų. Tokia pareiškėjo daroma prielaida iš esmės yra klaidinga, konstituciškai visiškai nepagrįsta. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad, priešingai, tai, kad Konstitucijoje yra du atskiri skirsniai – VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas“ ir IX skirsnis „Teismas“, ne paneigia Konstitucinio Teismo, kuris pagal Konstituciją vykdo konstitucinę teisminę kontrolę, buvimą teismų sistemos dalimi, bet pabrėžia ypatingą jo statusą teisminės valdžios sistemoje, kartu ir visų valstybės valdžią vykdančių valstybės institucijų sistemoje, taip pačioje Konstitucijoje yra išryškinti ir pabrėžiami Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties ir kompetencijos ypatumai.

Aiškindamas iš Konstitucijos kylančius teisminės valdžios, *inter alia* atskirų instancijų teismų, funkcionavimo principus Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip hierarchinės, nes nė vienas žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismas nėra administraciniu arba organizaciniu atžvilgiu ar kaip nors kitaip pavaldus jokiam aukštesnės instancijos teismui: pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismai nėra pavaldūs nei apeliacinės, nei kasacinės instancijos bendrosios kompetencijos teismams, o Lietuvos apeliacinis teismas nėra pavaldus Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Kartu Konstitucinis Teismas nurodė, kad pagal Konstituciją žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, apskritai yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose. Tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog tai jokių būdu nereiškia, kad aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) gali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokius nors privalomus ar rekomendacinio pobūdžio nurodymus, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas.

Konstitucinis Teismas toliau plėtojo ankstesniuose nutarimuose jau suformuotą teisminės valdžios konstitucinę doktriną, susijusią su teisėjų korpuso formavimu, *inter alia* atskleidžiančią Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos konstitucinį statusą. Jis konstatavo, kad šios specialios teisėjų institucijos patarimo negalima interpretuoti kaip rekomendacijos Respublikos Prezidentui skirti tam tikrą asmenį teisėju ar jo neskirti, paaukštinti teisėją ar jo nepaaukštinti, perkelti jį ar jo neperkelti, atleisti iš pareigų ar neatleisti. Anaiptol, jeigu minėtas patarimas būtų tik rekomendacija, tai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje minima speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija neatliktų vienos iš teisminės valdžios atsvarų vykdomajai valdžiai funkcijos, o formuojant teisėjų korpusą dominuotų vykdomoji valdžia, ne teisminė, taigi būtų pagrindo teigti, kad yra sudarytos ir tam tikros prielaidos (neužkirstas kelias) pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumą.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai priklauso nuo to, ar į šią specialią teisėjų instituciją yra kreipiamasi dėl teisėjo paskyrimo, ar dėl jo paaukštinimo, ar dėl jo perkėlimo, ar dėl jo atleidimo iš pareigų. Taip pat buvo pabrėžta, kad tokia speciali teisėjų institucija gali būti sudaryta tik iš teisėjų.

Atskleidžiant teisminės valdžios konstitucinę sampratą buvo aptarti ir tam tikri teisėjų konstitucinio statuso elementai. Antai buvo konstatuota, kad vienas iš svarbių Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo aspektų yra tai, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdam teisingumą (sprendžiant bylas), jo savarankiškumo garantijos. Joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiame kitame teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui. Kita vertus, teisėjų vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad teisėjų materialinės bei socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškumus, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 118 straipsnio nuostatas, toliau plėtojo prokurorų konstitucinio statuso doktriną, kuri iki tol buvo aptarta tik epizodiškai. Šiame kontekste paminėtina konstitucinės justicijos byla dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinto privataus kaltinimo instituto atitikties Konstitucijai.

Šioje konstitucinės justicijos byloje Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog iš Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, prokurorams kyla pareiga organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padarius šią veiką, kuri *inter alia* sudarytų teisinę prielaidą teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo.

Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai asmuo, kurio teisės, teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami ar kėsinama juos pažeisti, šių savo teisių ir teisėtų interesų negalėtų ginti nei teismuose, nei su prokurorų pagalba, nei jokiais kitomis teisinėmis priemonėmis.

Minėta konstitucinės justicijos byla buvo įdomi dar ir tuo aspektu, kad Konstitucinis Teismas pripažino, jog pagal Konstituciją visi teismų baigiamieji teisės aktai turi būti motyvuoti. Antai Konstitucinis Teismas konstatavo, jog konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais); kad argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti. Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui; teismo nuosprendžiai (kiti baigiamieji teismo aktai) turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims.

Toliau norėčiau pristatyti Konstitucinio Teismo doktriną Konstitucijoje įtvirtintų institutų, *inter alia* asmens teisių ir laisvių, aiškinimo aspektu.

Pastaruosius dvejus metus Konstitucinis Teismas, aiškindamas įvairias Konstitucijos normas ir principus, toliau plėtojo nuosavybės neliečiamumo ir apsaugos, asmens teisės į teisminę gynybą, teisės į teisingą ir nešališką teismą, ūkinės veiklos konstitucinių pagrindų, teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių, gamtinės aplinkos apsaugos konstitucinių pagrindų ir kitas konstitucines doktrinas. Trumpai norėčiau aptarti tik kai kurias iš Konstitucinio Teismo išplėtotų, gana dažnai ir suformuotų, doktrinų.

Per minėtą laikotarpį buvo suformuota gana plati ir išsami gamtinės aplinkos apsaugos konstitucinė doktrina. Šiame kontekste reikėtų prisiminti vieną iš Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriame buvo tiriama tam tikrų Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo nuostatų atitiktis Konstitucijai. Šioje konstitucinės justicijos byloje atitiktis Konstitucijai aspektu buvo ginčijama šiame įstatyme įtvirtinta medžioklės organizavimo tvarka.

Vienas sudėtingiausių klausimų, kurį šioje byloje Konstituciniam Teismui reikėjo išspręsti, – pusiausvyra tarp žemės sklypų savininkų konstitucinės teisės į savo nuosavybę ir valstybės konstitucinės priedermės užtikrinti laukinės gyvūnijos, kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, apsaugą ir racionalų naudojimą. Taip pat reikėjo atsižvelgti į medžioklės plotų vienetų naudotojų, medžiotojų, interesus.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog iš Konstitucijos 54 straipsnio valstybei kyla priedermė nustatyti tokį teisinį reguliavimą ir veikti taip, kad būtų apsaugota natūrali gamtinė aplinka, atskiri jos objektai, kad būtų užtikrintas racionalus gamtos išteklių naudojimas ir jų atkūrimas bei gausinimas. Tam tikslui turi būti sukurta ir deramai veikti atitinkama valstybės institucijų sistema, valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos natūraliai gamtinei aplinkai, atskiriems jos objektams apsaugoti, racionaliam gamtos išteklių naudojimui, atkūrimui ir jų gausinimui užtikrinti.

Buvo pabrėžta, kad iš Konstitucijos 54 straipsnio kyla pareigos ir visiems Lietuvos Respublikos teritorijoje esantiems asmenims: jie privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai. Įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus. Minėti draudimai ir teisinė atsakomybė už šių draudimų nepaisymą turi būti nustatyti tik įstatymu, o šių draudimų įgyvendinimo tvarka gali būti reglamentuojama ir poįstatyminiuose teisės aktuose.

Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas ir jų gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų.

Taip pat buvo konstatuota, kad laukinė gyvūnija yra ne tik nacionalinė vertybė – ji turi ir visuotinę, transnacionalinę reikšmę; neužtikrinus tinkamo laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo galėtų būti pakenkta kitiems gamtinės aplinkos objektams ir net būtų sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas ir ginamas vertybes (gyvybę, sveikatą, nuosavybę ir kt.).

Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, valstybė gali pasirinkti įvairius gyvūnų populiacijų valdymo būdus, bet tik ne tokius, kurie nepagrįstai suvaržytų ar apskritai paneigtų asmenų arba socialinių grupių teises ar teisėtus interesus, pamintų teisėtus jų lūkesčius.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad vienas iš laukinių gyvūnų populiacijos valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdų yra medžioklė; medžioklė negali būti priešpriešinama kitoms žmonių veiklos rūšims, o tarp medžiokle užsiimančių ir kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų turi būti rasta protinga ir teisinga pusiausvyra. Kartu Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad teisė medžioti – tai įgytoji teisė ir kad Konstitucijoje medžioklės sąvoka nėra vartojama.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad reguliuojant medžioklės santykius valstybei kyla priedermė išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės ir asmens interesų, užtikrinti viešąjį interesą ir išvengti nepagrįsto asmens teisių ribojimo.

Minėtame nutarime buvo nurodyti trys medžioklės, kaip žmogaus veiklos ir socialinio instituto, aspektai. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad medžioklė apima: 1) laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymą (t. y. reguliavimą ir kontroliavimą); 2) laisvalaikio veiklą; 3) ūkinę veiklą. Minėti trys medžioklės aspektai yra tarpusavyje susiję.

Aptariamoje byloje buvo keliamas labai įdomus klausimas, kam nuosavybės teise priklauso natūralioje gamtinėje aplinkoje esantys laukiniai žvėrys ir paukščiai. Tačiau šis klausimas taip ir liko atviras, Konstitucinis Teismas nuomonės nepareiškė.

Ši byla buvo įdomi dar ir tuo aspektu, kad buvo apžvelgta medžioklės santykių raida nuo XV a. iki Medžioklės įstatymo priėmimo 2002 m. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste svarbu išsiaiškinti ir tai, kokia yra autentiška Lietuvoje susiklosčiusi medžioklės tradicija, kaip ši tradicija atsispindėjo teisės aktuose, kokia buvo medžioklės santykių teisinio reguliavimo raida iki Medžioklės įstatymo, kurio nuostatų atitiktis Konstitucijai ginčijama, priėmimo, taip pat išsiaiškinti, ar Medžioklės įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas Lietuvoje susiklosčiusią medžioklės tradiciją tęsia, ar yra nuo jos nutolęs.

Gamtinės aplinkos apsaugos konstituciniai pagrindai toliau buvo plėtojami Konstitucinio Teismo nutarime, kuriame buvo tiriama teisės aktų, reguliuojančių santykius, susijusius su saugomomis teritorijomis, atitiktis Konstitucijai. Antai Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalies nuostatą, pagal kurią valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai priklauso Lietuvos Respublikai išimtinę nuosavybės teise, konstatavo, jog ši konstitucinė nuostata reiškia, kad nurodyti objektai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, išskyrus iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis; valstybė (jos institucijos, pareigūnai) negali priimti jokių sprendimų, kuriais remiantis minėti objektai iš valstybės nuosavybės pereitų kitų subjektų nuosavybėn, išskyrus tuos atvejus, kai pati Konstitucija tai leidžia.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės objektai Konstitucijoje yra traktuojami kaip išimtinę nuosavybės teise priklausantys Lietuvos Respublikai, anaipol nereiškia, kad atitinkami objektai, nuosavybės teise priklausę tam tikriems asmenims ir vėliau pripažinti turinčiais valstybinę reikšmę, būtinai turi būti paimti valstybės nuosavybėn. Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad ne kiekvienas objektas (*inter alia* gamtos objektas), kuris nuosavybės teise priklauso valstybei, yra traktuotinas kaip turintis valstybinę reikšmę.

Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, kad minėti ribojimai, draudimai, kuriais siekiama užtikrinti ypač vertingų vietovių apsaugą – viešąjį interesą, gali ir turi būti nustatomi ne tik valstybei ir savivaldybėms, kaip atitinkamų objektų, esančių ypač vertingose vietovėse, savininkams, bet ir kitiems tokių objektų savininkams bei naudotojams – fiziniams ir juridiniams asmenims. Taigi gali būti nustatyti ir tokie ribojimai, draudimai, kuriais tam tikra apimtimi yra įsiterpiama į visų, taip pat ir privačių žemės sklypų, miškų, parkų, vandens telkinių, savininkų nuosavybės teises.

Norėčiau atkreipti dėmesį, kad šiame nutarime buvo suformuluota nuostata, jog teisinėje valstybėje negali būti nepaisoma bendrojo teisės principo, kad niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo. Tad Konstitucija netoleruoja tokios situacijos, kai teisės pažeidėjui, *inter alia* tokiam, kuriam už nustatytų ribojimų, draudimų nepaisymą, natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, ypač vertingų vietovių teisinio režimo pažeidimus yra pritaikyta sankcija (jis buvo nubaustas), teisės aktais nėra nustatyta pareiga atkurti tai, kas buvo sunaikinta, suniokota, nuskurdinta, nualinta, užteršta ar kitaip pažeista. Tokių teisės pažeidimų padariniai jokiais pagrindais ir jokiais aplinkybėmis negali būti įteisinti (legalizuoti) vėliau priimtais kokių nors institucijų ar pareigūnų sprendimais.

Toliau buvo plėtojama teisėtų lūkesčių apsaugos konstitucinė doktrina. Konstitucinis Teismas pripažino, kad tam tikrais atvejais gali būti saugomi ir lūkesčiai, kilę iš teisės aktų, vėliau Konstitucinio Teismo pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai. Antai Konstitucinis Teismas konstatavo, kad gali susidaryti tokios faktinės situacijos, kai asmuo, atitinkantis teisės aktuose nustatytas sąlygas, pagal šiuos teisės aktus įgijo tam tikras teises ir dėl to jam atsirado lūkesčių, kuriuos šis asmuo šių teisės aktų galiojimo metu pagrįstai galėjo laikyti teisėtais; tokius lūkesčius gali sukelti net ir tie teisės aktai, kurie vėliau buvo Konstitucijos ir įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucija apskritai neužkerta kelio tam tikrais ypatingais atvejais saugoti bei ginti ir tokias asmens įgytas teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią šis asmuo, kiti

asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės nebūtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos. Sprendžiant, ar iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminio akto – prieštaraujančiu Konstitucijai ir (arba) įstatymams), jo galiojimo metu kilusios asmens įgytos teisės turi būti saugomos ir ginamos, ar ne, o jeigu taip, tai kokių mastu, kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra.

Ir pabaigoje norėčiau paminėti Konstitucinio Teismo kuriamą Konstitucijos ir Europos Sąjungos teisės aktų santykio doktriną (teisingiau pasakius, tam tikras šios doktrinos užuomazgas).

Šiuo atveju tik norėčiau paaiškinti, kad Seimas 2004 m. liepos 13 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymą, kurio 1 straipsniu Konstituciją papildė Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – Konstitucijos sudedamąja dalimi (Konstitucijos 150 straipsnis). Minėtas Konstitucinis aktas įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d. Juo buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje.

Šiame kontekste Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalį Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją.

Literatūra ir šaltiniai

1. Abramavičius A. Teisminė valdžia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. – *Justitia*, 2005, Nr. 4, p. 2–10.
2. Bacevičius V. et al. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
3. Jarašiūnas E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. – *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ išaiškinimo“. – *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 21-664.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 63-2235.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2

ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos miškų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo nuostatomis“. – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 38-1349.